

Povezanost reaktivne i proaktivne agresije, privrženosti i samopoštovanja adolescenata

---

Ručević, Silvija; Duvnjak, Ivana

Source / Izvornik: **Psihologijske teme, 2010, 19, 103 - 121**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:746194>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-23**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Povezanost reaktivne i proaktivne agresije, privrženosti i samopoštovanja adolescenata

Silvija Ručević, Ivana Duvnjak

Studij psihologije, Filozofski fakultet Sveučilišta J.J. Strossmayera
u Osijeku

Sažetak

Osnovni je cilj ovoga rada bio ispitati povezanost privrženosti roditeljima i vršnjacima, samopoštovanja i proaktivne i reaktivne agresije na mladićima ($n = 92$) i djevojkama ($n = 100$) iz opće populacije u dobi 15–17 godina. Agresivno ponašanje, samopoštovanje, kao i privrženost roditeljima i vršnjacima su mjereni samoiskazom.

Kako bi se ispitala prediktivna snaga ispitivanih varijabli za predviđanje temeljnih oblika agresivnog ponašanja kao kriterijskih varijabli, proveden je niz hijerarhijskih regresijskih analiza. Značajnim su se prediktorima agresivnog ponašanja pokazali samopoštovanje za reaktivnu agresiju, a privrženost majci, privrženost vršnjacima i samopoštovanje za proaktivnu i ukupnu agresiju. Rezultati također pokazuju efekt spola na odnos između privrženosti majci, privrženosti vršnjacima i proaktivne i ukupne agresije. Daljnja je analiza pokazala da izraženost agresivnog ponašanja s povećanjem privrženosti majci više opada kod mladića. Suprotno tome, efekti su privrženosti vršnjaka na izraženost agresivnog ponašanja bili veći kod djevojaka.

Također, dobiven je značajni interakcijski efekt samopoštovanja i spola na mjeru proaktivne agresije pri čemu su za djevojke i mladiće dobiveni obrnuti obrasci. Tako kod djevojaka s porastom samopoštovanja raste i izraženost proaktivne agresije, dok kod mladića izraženost proaktivne agresija pada s porastom samopoštovanja.

Ključne riječi: proaktivna i reaktivna agresija, samopoštovanje, privrženost, vršnjaci, roditelji

---

✉ Silvija Ručević, Studij psihologije, Filozofski fakultet Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku, Lorenza Jägera 9, 31000 Osijek. E-pošta: s.rucevic.03@cantab.net

Ovo je istraživanje provedeno u sklopu projekta „Djeca, mladi, obitelji i socijalni razvoj Hrvatske“ (066-0661686-1431), koji financira Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH.

UVOD

Agresivno je ponašanje mladih sve veći društveni problem, stoga i zaokuplja sve veću pažnju osoba koje se u svom svakodnevnom radu susreću s tom problematikom. Agresija, agresivnost ili agresivno ponašanje je složeni fenomen koji se općenito odnosi na svako ponašanje izvedeno s namjerom da se nekomu ili nečemu nanese bilo kakva povreda ili šteta (Coie i Dodge, 1997). Iako postoji nekoliko podjela agresivnog ponašanja, novija se istraživanja često fokusiraju na dva temeljna oblika agresije: proaktivnu i reaktivnu (Pulkkinen, 1996; Vitaro, Gendreau, Tremblay i Oligny, 1998). *Reaktivna agresija* se definira kao agresivno ponašanje koje predstavlja reakciju na neki vanjski podražaj, događaj ili ponašanje (prijetnju, provokaciju ili sprječavanje postizanja cilja), s tim da taj podražaj može biti stvaran ili ga je osoba takvim doživjela. Suprotno tome, *proaktivna agresija* se odnosi na planirano ponašanje koje se javlja ili zbog anticipacije nekoga poželjnog cilja (koji se može ostvariti agresivnim ponašanjem) ili dominacije nad drugim osobama, npr. zlostavljanje. Za njezino javljanje nije potrebna niti ljutnja niti provokacija. Pojam se reaktivne agresije djelomično preklapa s pojmovima emocionalne, impulzivne i hostile agresije, dok je proaktivna agresija slična pojmovima instrumentalne i predatorske agresije (Kempes, Matthys, Vries i England, 2005; Little, Jones, Henrich i Hawley, 2003; Poulin i Boivin, 2000).

Dosadašnja istraživanja pokazuju da se ova dva temeljna oblika agresije razlikuju s obzirom na dugoročne ishode. Na primjer, proaktivna se agresije pokazala značajnim prediktorom budućeg delinkventnog ponašanja u adolescenciji i kriminalnog ponašanja u ranoj odrasloj dobi (Pulkkinen, 1996). Suprotno tome, reaktivna agresija nije čimbenik rizika za buduće nasilno ponašanje (Vitaro i sur., 1998), ali je značajni prediktor viktimizacije u bliskim odnosim, posebice djevojaka (Poulin i Boivin, 2000). Dakle, s obzirom na različite dugoročne ishode moglo bi se pretpostaviti da za ova dva oblika agresije postoje različiti rizični, odnosno, zaštitni čimbenici. Pri tome su od posebne važnosti oni čimbenici na koje se može djelovati različitim intervencijama, npr. ponašanje roditelja i samopoštovanje.

Jedna od varijabli čija se povezanost s agresivnim ponašanjem djece i mladih često ispitala jest privrženost roditeljima. Dosadašnja istraživanja sugeriraju da je privrženost roditeljima negativno i umjereno povezano s agresivnim ponašanjem, odnosno, da niska privrženost roditeljima povećava vjerojatnost manifestiranja agresivnog ponašanja (Arbona i Power, 2003; Laible, Carlo i Raffaelli, 2000; Simons, Paternite i Shore, 2001). Međutim, u postojećim se istraživanjima najčešće koristi jedinstvena, opća mjera agresije (npr. Simons, Paternite i Shore, 2001). Takva mjera obuhvaća različite oblike agresivnog ponašanja, npr. verbalne/fizičke, reaktivne/proaktivne, direktne/indirektne. Posljedično, nije poznato jesu li obrasci povezanosti između privrženosti roditeljima i različitih oblika agresije, npr. reaktivne i proaktivne, slični ili različiti. Odnosno, možemo postaviti pitanje ima li privrženost roditeljima podjednak inhibirajući učinak neovisno o obliku agresije?

Odgovor bi na ovo pitanje mogla ponuditi istraživanja etiologije reaktivne i proaktivne agresije. Naime, istraživanja pokazuju da je reaktivna agresija povezana s roditeljskim ponašanjima koja rezultiraju niskom kvalitetom privrženosti roditeljima (npr. nekonzistentno i grubo discipliniranje), dok je razvoj proaktivne agresije povezan s manjkom i/ili izostankom roditeljskog discipliniranja i nadzora (Dodge, Lochman, Harnish, Bates i Pettit, 1997; Vitaro, Brendgen i Tremblay, 2002). Dakle, moglo bi se zaključiti da će privrženost roditeljima imati važniju ulogu u inhibiranju reaktivne agresije.

Roditelji i njihovo ponašanje također su ključni čimbenici u razvoju samopoštovanja vlastite djece. Brojna istraživanja nalaze pozitivan odnos između visoke kvalitete privrženosti roditeljima i samopoštovanja (npr. Arbona i Power, 2003; Armsden i Greenberg, 1987; Smojver-Ažić, 1999). Ova istraživanja implicitno sugeriraju da je visoko samopoštovanje zaštitni čimbenik za javljanje agresivnog ponašanja. No, rezultati istraživanja koja su ispitivala povezanost samopoštovanja i agresije nisu posve konzistentni. Dok je u nekim istraživanjima utvrđeno da agresivni pojedinci imaju niže samopoštovanje (npr. Donnellan, Trzesniewski, Robins, Moffitt i Caspi, 2005; Webster, Kirkpatrick, Nezlek, Smith i Paddock, 2007), u drugima nije dobivena povezanost razine samopoštovanja i agresije (npr. Bushman i Baumeister, 1998; Buss i Perry, 1992). Suprotno tome, u nekim je istraživanjima utvrđena tendencija da agresivni pojedinci imaju visoko samopoštovanje (Baumeister i Boden, 1998; Salmivalli, Kaukiainen, Kaistaniemi i Lagerspetz, 1999). Općenito, navedena istraživanja pokazuju da samopoštovanje nije uniformno povezano s agresivnim ponašanjem, a jedno je od mogućih objašnjenja da su različite razine samopoštovanja (visoko/nisko) povezane s različitim oblicima agresije (Bushman i sur., 2009). Rezultati istraživanja samopoštovanje kod reaktivno i proaktivno agresivne djece idu u prilog ovoj pretpostavci. Naime, istraživanja pokazuju da je proaktivna agresija povezana s visokim, a reaktivna s niskim samopoštovanjem i niskim osjećajem vlastite kompetentnosti (npr. Dodge i sur., 1997).

Osim roditelja, u razvoju samopoštovanja i manifestaciji agresivnog ponašanja ključnu ulogu imaju i vršnjaci (Fass i Tubman, 2002). Grupe se vršnjaka smatraju glavnim socijalizacijskim čimbenicima koji sve više djeluju u razvojnom razdoblju na prijelazu iz djetinjstva u adolescenciju, pa je stoga u istraživanjima ponašanja adolescenata nužno uključiti i mjere koje se odnose na privrženost vršnjacima. Iako neka istraživanja sugeriraju da je u adolescenciji relativna važnost privrženosti vršnjacima u prilagodbi mladih veća od privrženosti roditeljima, važno je naglasiti da roditelji adolescenata zadržavaju znatan utjecaj na razvoj socijalnih odnosa svoje djece izvan obitelji (Laible, Carlo i Raffaelli, 2000). Do danas su brojna istraživanja ispitivala povezanost privrženosti vršnjacima i društveno neprihvatljivog ponašanja (npr. Brownfield i Thompson, 1991; O'Donnell, Hawkins i Abbott, 1995), međutim, doprinos privrženosti vršnjacima javljanju agresivnog ponašanja još uvijek nije jasan. Dok neka istraživanja nalaze inhibirajući efekt privrženost

vršnjacima na agresivno ponašanje (npr. Brownfield i Thompson, 1991; Laible, Carlo i Raffaelli, 2000), u drugima je pak dobiven pozitivan odnos između ova dva konstrukta (npr. Gardner i Shoemaker, 1989; Giordano, Cernkovich i Pugh, 1986). Međutim, neka istraživanja pokazuju da je privrženost *samo* agresivnim ili delinkventnim vršnjacima prediktor agresivnog ponašanja (npr. O'Donnell, Hawkins i Abbott, 1995). Suprotno tome, u nekoliko istraživanja nije dobivena značajna povezanost između privrženosti vršnjacima i agresivnog ponašanja (npr. Haynie i Osgood, 2005). Ove bi nekonzistentne rezultate mogla razjasniti istraživanja koja se fokusiraju na različite oblike agresije. No, da bi se dobili podaci koji nedvosmisleno govore o odnosu privrženosti majci, ocu, i vršnjacima, samopoštovanja i agresivnog ponašanja, potrebno je kontrolirati i čimbenike poput socioekonomskog statusa, izloženosti nasilju roditelja i svjedočenja nasilju među roditeljima.

Naposljetku, treba naglasiti da se većina prethodno spomenutih istraživanja fokusirala gotovo ekskluzivno na mladiće te se još uvijek malo zna postoje li spolne razlike u doprinosu privrženosti roditeljima, privrženosti vršnjacima i samopoštovanja u javljanju agresije i razlikuju li se ti obrasci s obzirom na oblik agresije.

O ovom istraživanju

Cilj je ovog istraživanja ispitati odnos između reaktivne i proaktivne agresije, kvalitete privrženosti roditeljima i vršnjacima, te samopoštovanja adolescenata. Također je provjereno postoje li razlike u povezanosti prethodno spomenutih varijabli s obzirom na spol, te je ispitan njihov doprinos objašnjenju agresije. Privrženost je u ovom radu definirana kao trajna veza koja uključuje jedan sveopći osjećaj sigurnosti, povjerenja, pozitivne komunikacije, te podržavanje i prihvaćanje u bliskim vezama s drugima (Armsden i Greenberg, 1987).

U skladu se s prethodno spomenutim istraživanjima može očekivati negativna povezanost između temeljnih oblika agresije i kvalitete privrženosti roditeljima i vršnjacima te temeljnih oblika agresije i samopoštovanja. Također se očekuju razlike u obrascima povezanosti varijabli s obzirom na spol i oblike agresije.

METODA

Sudionici i postupak

U ispitivanju je sudjelovalo 192 ispitanika, od čega 92 (48%) muškog i 100 (52%) ženskog spola. Dob je sudionika između 15 i 17 godina, s prosjekom od 15.95 ($SD = 0.46$). Prosječna dob mladića ($M = 15.98$; $SD = 0.36$) i djevojaka ($M =$

15.92; $SD = 0.44$) je gotovo identična ($t_{190} = 0.99$; $p > .05$). Njih 21 (12 mladića i 9 djevojaka) živi u jednoroditeljskim obiteljima s majkom kao roditeljem skrbnikom. Nadalje, njih 14 (8 mladića i 6 djevojaka) je bilo izloženo nasilju svojih roditelja, a njih 16 (7 mladića i 9 djevojaka) je izjavilo da je svjedočilo nasilju među roditeljima.

Uzorak ispitanih škola bio je prigodan, a sudionici su bili učenici drugih razreda srednje Medicinske i Strojarske tehničke škole u Osijeku. Istraživanjem su obuhvaćeni mladi osam različitih obrazovnih smjerova, pet u Medicinskoj školi (medicinska sestra/tehničar, farmaceutski tehničar/ka, fizioterapeutski tehničar/ka, zdravstveno – laboratorijski tehničar/ka i zubotehničar/ka), i tri u Strojarskoj tehničkoj školi (računalni tehničar za strojarstvo, tehničar za vozila i vozna sredstva, te strojarski tehničar). Ispitivanje je bilo anonimno, a provodilo se grupno u trajanju od jednoga školskog sata.

Mjerni instrumenti

Upitnik sociodemografskih podataka

Za svakog su sudionika prikupljeni podaci o socioekonomskom statusu, izloženosti nasilju roditelja i svjedočenju nasilju među roditeljima. Kao mjera socioekonomskog statusa sudionika je korištena procjena materijalnog stanja obitelji, pri čemu su sudionici materijalno stanje obitelji procjenjivali na skali od pet stupnjeva, od „1 – znatno lošije od prosječnog“ do „5 – znatno bolje od prosječnog“. Varijable izloženost nasilju roditelja i svjedočenje nasilju među roditeljima kodirane su dihotomno, pri čemu 0 označuje nepostojanje, a 1 postojanje iskustva.

Agresivno ponašanje

Upitnik reaktivno–proaktivne agresije (RPQ; *Reactive–Proactive Aggression Questionnaire*) (Raine i sur., 2006) namijenjen je djeci i adolescentima. Sastavljen je od 23 čestice kojima se mjere reaktivna (11 čestica) i proaktivna (12 čestica) fizička ili verbalna agresivnost. Primjeri čestica iz upitnika, reaktivna verbalna – „Vikali na nekog jer vas je našivcirao“; reaktivna fizička – „Udarili nekoga da biste se obranili“; proaktivna verbalna – „Vikali na nekoga da bi napravio nešto za vas“, te proaktivna fizička – „Upotrijebili silu kako biste uzeli novac i sl. od drugih“. Zadatak sudionika je da za svaku česticu procijene koliko su se često ponašali na opisani način, pri čemu 0 označava da se nikad nisu tako ponašali, 1 da su se ponekad tako ponašali, a 2 da su se često tako ponašali. Ukupni se rezultat i rezultat na dvije podljestvice formira zbrajanjem odgovora na pojedinim česticama.

Kako bismo provjerili strukturu hrvatske verzije ovog upitnika, provedena je konfirmatorna faktorska analiza. Dobiveni su indeksi pogodnosti za dvofaktorski model (model 1.) prikazani u Tablici 1.

Tablica 1. Indeksi pogodnosti za jednofaktorsko i dvofaktorsko rješenje za Upitnik reaktivno-proaktivne agresije

Indeksi pogodnosti	Jednofaktorski model	Dvofaktorski model		Referentne vrijednosti
		Model 1	Model 2	
χ^2 (ss)	573.98*** (230)	440.35*** (229)	312.98*** (222)	$p > .05$
CFI	.58	.74	.90	$\geq .90$
GFI	.76	.83	.89	$\geq .85$
AGFI	.71	.79	.86	$\geq .80$
RMSEA	.09	.07	.05	$\leq .08$
RMR	.03	.02	.02	$\leq .10$

*** $p < .001$

ss = stupnjevi slobode

Indeksi koji govore o ukupnoj količini objašnjene varijance su ispod preporučenih granica prihvatljivosti, dok su indeksi koji govore o rezidualnom varijabilitetu i razlici između strukture kovarijanci populacije i one predviđene modelom prihvatljivi. Iako su sve čestice najviše i značajno zasićene predviđenim faktorima, modifikacijski su indeksi upućivali na potrebu da se u nekoliko slučajeva predvide i povezanosti između pogrešaka mjerenja (čestice 2 i 4, čestice 2 i 9, čestice 9 i 22, čestice 3 i 13, čestice 3 i 23, čestice 4 i 15 te čestice 6 i 8). Prikladnost je Modela 2 bolja od prethodnog što potvrđuje i njihova statistička usporedba ($\Delta\chi^2$ (7, $N = 192$) = 117.37; $p < .001$). Dakle, ako se modelom uzmu u obzir i varijance pogreške, tada je dvofaktorska struktura prikladna za ovaj upitnik. Također je provjereno i jednofaktorsko rješenje ovog upitnika. Indeksi slaganja ne idu u prilog ovakvom modelu (Tablica 1.).

Korelacija između podljestvica reaktivne i proaktivne agresije iznosi $r = .41$, $p < .001$, dok je pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije (Cronbach alfa) $\alpha = .82$ za cijeli upitnik, $\alpha = .77$ za podljestvicu reaktivna agresija i $\alpha = .75$ za podljestvicu proaktivna agresija.

Neki od mogućih razloga povećavanja kovarijacije među pogreškama mjerenja u ovom istraživanju su slična formulacija indikatora ili primjena iste metode mjerenja (Byrne, 2009). Provjerom je čestica čije su pogreške mjerenja povezane utvrđeno da su čestice slično formulirane ili sadrže iste „ključne“ riječi., npr. „Potukli se da biste pokazali tko je glavni“, „Potukli se da biste bili *cool*“, te „Nosili

oružje da biste ga upotrijebili u tuči“. Ipak, treba napomenuti da povezanost između varijanci pogrešaka ne mora biti posljedica samo primjene iste metode mjerenja ili slične formulacije. Odnosno, unikvitetna varijanca može biti posljedica i nekoga specifičnoga sustavnog procesa koji ovim modelom nije uzet u obzir, npr. davanje socijalno poželjnih odgovora (npr. Kline, Sulsky i Rever-Moriyama, 2000). Ovo je pogotovo moguće kada je riječ o prethodno spomenutim indikatorima, od kojih neki mjere i zakonski kažnjiva ponašanja (npr. nošenje oružja).

Privrženost

Za mjerenje je kvalitete privrženosti korišten Inventar privrženosti roditeljima i vršnjacima (IPPA; *Inventory of Parent and Peer Attachment*) (Armsden i Greenberg, 1987). Upitnik mjeri kvalitetu privrženosti, a sastoji se od 25 čestica (za svakog roditelja i vršnjake), koje su zasićene trima faktorima: (1) *Povjerenje* mjeri stupanj međusobnog razumijevanja i uvažavanja u odnosu privrženosti, (2) *Komunikacija* daje procjenu dubine i kvalitete verbalne komunikacije te (3) *Otuđenost* mjeri osjećaje ljutnje i interpersonalne otuđenosti. Za svaku se tvrdnju odgovara na skali od pet stupnjeva od „1 – gotovo nikad“ do „5 – uvijek točno ili gotovo uvijek točno“ pri čemu niži rezultat označava nižu kvalitetu privrženosti. Prethodna su istraživanja pokazala da konfirmatorna faktorska analiza upućuje na adekvatnost trofaktorske strukture ove mjere (Ručević, u tisku). U ovom su istraživanju korišteni samo ukupni rezultati na Inventaru privrženosti roditeljima (majci i ocu) i vršnjacima kako bi se dobio uvid u *opću* privrženost. Naime, iako tri dimenzije mjere različite aspekte kvalitete odnosa, one su međusobno povezane te zajedno određuju privrženost. Korelacije se između pojedinih dimenzija kreću $r =$ od .54 do .79 za majku, $r =$ od .60 do .82 za oca i $r =$ od .31 do .79 za vršnjake. U sva su tri slučaja najveće korelacije između dimenzija Povjerenje i Komunikacija. Pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije (Cronbach alfa) iznose $\alpha = .93$ za majku, $\alpha = .94$ za oca i $\alpha = .90$ za vršnjake.

Samopoštovanje

Samopoštovanje je mjereno Rosenbergovom skalom samopoštovanja (Rosenberg, 1965). Prethodna istraživanja provedena na srednjoškolcima i studentima u Hrvatskoj (npr. Lacković-Grgin, 1999) pokazuju da se radi o jednodimenzionalnoj skali kojom se mjeri globalno samopoštovanje. Skala sadrži deset čestica, od kojih je pet pozitivnih i pet negativnih. Sudionici odgovaraju na skali s četiri stupnja procjene pri čemu 1 označava „uopće se ne slažem“, a 4 „potpuno se slažem“. Ukupni se rezultat dobiva zbrojem procjena svih čestica pri čemu veći rezultat upućuje na viši stupanj samoiskazanog samopoštovanja. Pouzdanosti tipa unutarnje konzistencije (Cronbach alfa) dobivena u ovom istraživanju iznosi $\alpha = .81$.

REZULTATI

Razlike u agresiji, kvaliteti privrženosti i samopoštovanju adolescenata s obzirom na spol

U skladu s očekivanjima, dobivene su spolne razlike na mjerama proaktivne agresije, kvaliteti privrženosti majci i vršnjacima te stupnju samopoštovanja. Mladići su postizali viši rezultat na mjerama proaktivne agresije i samopoštovanja, dok su djevojke izvještavale o većoj kvaliteti privrženosti majci i vršnjacima. Suprotno očekivanjima, djevojke su postigle viši rezultat na podljestvici kojom se mjeri reaktivna agresija, međutim, veličina učinka je mala (Cohenov $d = .38$). Također, nije dobivena značajna razlika između mladića i djevojaka na ukupnoj agresiji i privrženosti ocu. Rezultati su analiza prikazani u Tablici 2.

Tablica 2. Usporedba rezultata mladića i djevojaka na mjerama privrženosti, agresije i samopoštovanja

		Mladići	Djevojke	t
Reaktivna agresija	M	0.78	0.91	2.57***
	SD	0.34	0.32	
Proaktivna agresija	M	0.32	0.20	3.46***
	SD	0.26	0.20	
Ukupna agresija	M	0.54	0.54	0.07
	SD	0.26	0.22	
Privrženost majci	M	3.77	4.02	2.63***
	SD	0.61	0.71	
Privrženost ocu	M	3.66	3.51	1.35
	SD	0.65	0.86	
Privrženost vršnjacima	M	3.81	4.18	5.12***
	SD	0.55	0.44	
Samopoštovanje	M	3.16	2.99	2.42***
	SD	0.49	0.48	

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Važno je naglasiti da su izraženost i distribucija svih triju oblika agresivnog ponašanja konzistentne rezultatima drugih istraživanja u kojima je korišten Upitnik reaktivno-proaktivne agresije među srednjoškolcima (npr. Raine i sur., 2006).

*Povezanost samopoštovanja i privrženosti roditeljima i vršnjacima
s temeljnim oblicima agresije*

Najprije su izračunate korelacije između temeljnih oblika agresije, kvalitete privrženosti majci, ocu i vršnjacima te samopoštovanja. Dobivene su korelacije prikazane zasebno za mladiće i djevojke u Tablici 3.

Tablica 3. Korelacije između temeljnih oblika agresije, kvalitete privrženosti majci, ocu i vršnjacima i samopoštovanja za mladiće i djevojke

		2	3	4	5	6	7
Mladići	1. Reaktivna agresija	.52**	.89**	-.16	-.37**	-.11	-.24*
	2. Proaktivna agresija	-	.85**	-.24*	-.18	-.11	-.23*
	3. Ukupna agresija		-	-.23*	-.32**	-.12	-.27**
	4. Privrženost majci			-	.59**	.21*	.16
	5. Privrženost ocu				-	.24*	.20
	6. Privrženost vršnjacima					-	.23*
	7. Samopoštovanje						-
Djevojke	1. Reaktivna agresija	.41**	.89**	-.14	-.06	-.28**	-.33**
	2. Proaktivna agresija	-	.77**	-.19	-.10	-.38**	.05
	3. Ukupna agresija		-	-.19	-.09	-.38**	-.21*
	4. Privrženost majci			-	.50**	.21*	.38**
	5. Privrženost ocu				-	.08	.19
	6. Privrženost vršnjacima					-	.21*
	7. Samopoštovanje						-

* $p < .05$; ** $p < .01$

Dobiveni rezultati pokazuju da se obrasci povezanosti kvalitete privrženosti i agresije razlikuju kod mladića i djevojaka. Kod mladića je kvaliteta privrženosti roditeljima nisko i negativno povezana s temeljnim oblicima agresije, dok je kod djevojaka utvrđena negativna niska povezanost s kvalitetom privrženosti vršnjacima. Očekivano, samopoštovanje je negativno, iako nisko, povezano s različitim oblicima agresije kod mladića i djevojaka.

Spol kao moderator

Kako bi se ispitala uloga spola kao moderatora efekata samopoštovanja i privrženosti roditeljima i vršnjacima na izraženost temeljnih oblika agresije, proveden je niz hijerarhijskih regresijskih analiza. Pojedini su oblici agresije (tri oblika) uključeni kao kriteriji, dok su kao prediktori u prvom koraku uključene sociodemografske varijable (spol, socioekonomski status, izloženost nasilju roditelja i svjedočenje nasilju među roditeljima), u drugom privrženost majci, ocu i vršnjacima te samopoštovanje, a u trećem interakcije između spola i mjera

privrženosti te spola i samopoštovanja. Kako bi se smanjio problem multikolinearnosti, mjere privrženosti i samopoštovanja su centrirane, odnosno, interakcijski su efekti izračunati kao umnošci devijacijskih rezultata između dvaju skupova nezavisnih varijabli. U analizu su uključeni samo oni ispitanici koji žive s oba roditelja ($n = 171$), a rezultati su tih analiza prikazani u Tablici 4.

Tablica 4. Rezultati hijerarhijskih regresijskih analiza za kriterije reaktivne, proaktivne i ukupne agresije

Agresija	Model	Varijable	β	R^2 (značajnost F-promjene)
Reaktivna	1. korak	Spol	.22**	.07***
		Socioekonomski status	.14*	
	2. korak	Spol	.22**	.20***
		Socioekonomski status Samopoštovanje	.15** -.22**	
Proaktivna	1. korak	Spol	-.21**	.10***
		Socioekonomski status	.19**	
	2. korak	Spol	-.10	.18***
		Socioekonomski status	.19**	
		Privrženost majci	-.20**	
		Privrženost vršnjacima	-.18**	
	3. korak	Spol	-.09	.24**
		Socioekonomski status	.16**	
		Privrženost majci	-.39**	
		Privrženost vršnjacima	-.18*	
		Privrženost majci x Spol	.28*	
		Privrženost vršnjacima x Spol	-.21*	
		Samopoštovanje x Spol	.24*	
Ukupna	1. korak	Socioekonomski status	.20*	.04
		Spol	.19*	
	2. korak	Socioekonomski status	.19*	.17***
		Privrženost majci	-.16*	
		Privrženost vršnjacima	-.17*	
		Samopoštovanje	-.15*	
	3. korak	Socioekonomski status	.17*	.20
		Privrženost majci	-.29**	
		Privrženost vršnjacima	-.20*	
		Samopoštovanje	-.21*	
Privrženost vršnjacima x Spol		-.20*		

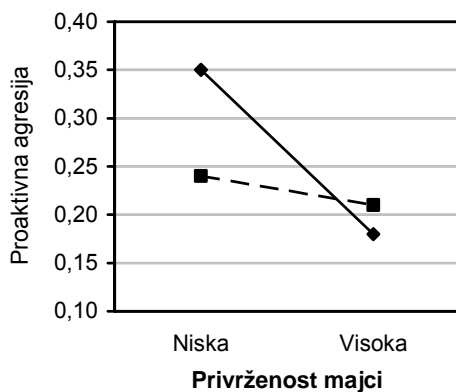
* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

Spol: 0 – mladići, 1 – djevojke

Dobiveni rezultati pokazuju da kvaliteta privrženosti majci i vršnjacima značajno predviđaju proaktivnu i ukupnu agresiju, dok je samopoštovanje značajni prediktor reaktivne i ukupne agresije. Očekivano, spol je značajni prediktor reaktivne agresije. Općenito se može reći da djevojke i sudionici nižeg samopoštovanja pokazuju veću reaktivnu agresiju, dok sudionici s manjom kvalitetom privrženosti prema majci i vršnjacima pokazuju veću proaktivnu agresiju. Nadalje, sudionici niže kvalitete privrženosti prema majci i vršnjacima te nižeg samopoštovanja pokazuju veću ukupnu agresiju. Suprotno prethodnim istraživanjima (npr. Farrington i West, 1993) socioekonomski status se pokazao značajnim pozitivnim prediktorom svih triju oblika agresije, pri čemu su sudionici višega socioekonomskog statusa u prosjeku iskazivali veću agresiju.

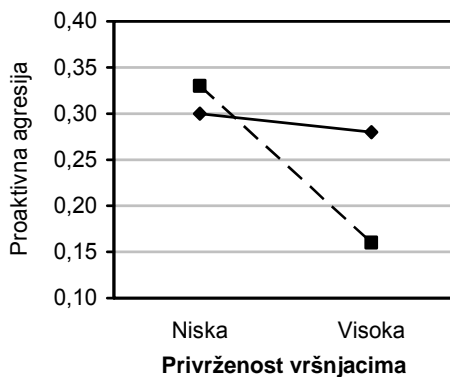
Slično prethodnim rezultatima (npr. Ručević, u tisku) interakcija se privrženosti majci i spola pokazala značajnim prediktorom proaktivne agresije, pri čemu izraženost proaktivne agresije s povećanjem privrženosti majci više opada kod mladića nego kod djevojaka (Slika 1.).

Slika 1. Interakcijski efekt privrženosti vršnjacima i spola sudionika na mjeru proaktivne agresije

—◆— Mladići   -■- Djevojke

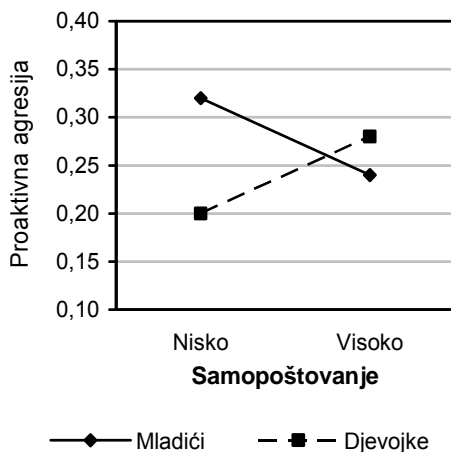
Slika 2. Interakcijski efekt privrženosti majci i spola sudionika na mjeru proaktivne agresije

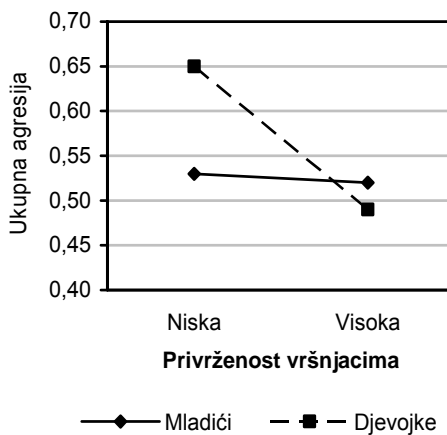
—◆— Mladići   -■- Djevojke

Nadalje, interakcije su se privrženosti vršnjacima i spola pokazale značajnim prediktorima proaktivne i ukupne agresije. Pri tome se efekt privrženosti vršnjacima pokazao jačim za djevojke nego mladiće. Na Slici 2. i Slici 4. prikazani su interakcijski efekti spomenutih varijabli na mjeru proaktivne i ukupne agresije. Također, dobiven je značajni interakcijski efekt samopoštovanja i spola na mjeru proaktivne agresije. Zanimljivo je da kod djevojaka s porastom samopoštovanja raste i izraženost proaktivne agresije, dok je kod mladića dobiven obrnuti obrazac (Slika 3.).

Slika 3. Interakcijski efekt samopoštovanja i spola sudionika na mjeru proaktivne agresije

Slika 4. Interakcijski efekt privrženosti vršnjacima i spola sudionika na mjeru ukupne agresije

RASPRAVA

Spolne su razlike u agresiji već duže vrijeme u fokusu istraživača. Do danas su provedena brojna istraživanja, međutim, njihovi rezultati nisu posve konzistentni. Na primjer, rezultati ovog istraživanja, kao i oni Littla i suradnika (2003), pokazuju da mladići manifestiraju značajno više proaktivne, a djevojke reaktivne agresije. Također, slično kao i u istraživanju Kempesa i suradnika (2005) nisu dobivene razlike između mladića i djevojaka u ukupnoj agresiji. Suprotno tome, nalazi nekoliko istraživanja sugeriraju da mladići manifestiraju više agresivnog ponašanja, uključujući i više proaktivne i više reaktivne agresije od djevojaka (Salmivalli i Nieminen, 2002). Međutim, novija istraživanja sugeriraju da su djevojke i mladići podjednako agresivni ako se u obzir uzmu različiti pojavnici oblici agresije, odnosno, „muški“ i „ženski“ oblici agresije (npr. Huan i Ang, 2004).

Kao što je već rečeno, kod djevojaka je utvrđena negativna povezanost različitih oblika agresije i privrženosti vršnjacima, dok je kod mladića kvaliteta privrženosti roditeljima negativno povezana s agresivnim ponašanjem. Nadalje, samopoštovanje je negativno povezano s različitim oblicima agresije i kod mladića i kod djevojaka. Također, veličina i smjer povezanosti slični su onima dobivenima u prethodnim istraživanjima (npr. Arbona i Power, 2003; Donnellan i sur., 2005; Gomez i McLaren, 2007). Međutim, treba naglasiti da su korelacije, iako značajne, ipak relativno niske.

Privrženost majci i privrženost vršnjacima su se pokazali značajnim prediktorima proaktivne, a ne reaktivne agresije. Jedno od mogućih objašnjenja je

da utjecaj roditelja i vršnjaka na proaktivnu agresiju ovisi o kontekstu u kojem se agresivno ponašanje javlja. Prethodna istraživanja pokazuju da popularnost proaktivno agresivnog djeteta ovisi o formi, funkciji i cilju agresivnog ponašanja. Na primjer, proaktivna agresija usmjerena na osobu s ciljem dominacije (npr. *bullying*) je negativno povezana s popularnošću i prihvaćanjem od strane vršnjaka (Salmivalli i Nieminen, 2002).

Također, interakcija se privrženosti majci i spola pokazala značajnim prediktorima proaktivne agresije, pri čemu su efekti veći kod mladića. Ovi rezultati dovode u pitanje dosadašnje pretpostavke o važnosti privrženosti roditeljima i vršnjacima na manifestaciju agresije kod djevojaka i mladića. Naime, uobičajeno je mišljenje da djevojke uspostavljaju bliskije odnose s roditeljima te da su zbog toga manje sklone kršiti roditeljska pravila i manifestirati agresivno ponašanje (Brook, Whiteman i Finch, 1993). Iako istraživanja pokazuju da djevojke zaista uspostavljaju bliskije odnose s članovima obitelji, efekti su tog odnosa izraženiji kod mladića nego kod djevojaka (npr. Anderson, Holmes i Malcom, 1999; Cernkovich i Giordano, 1987; Ručević, u tisku). Naime, mladići provode više vremena izvan obitelji i bez izravnog nadzora roditelja zbog čega *indirektni* oblici kontrole, npr. privrženost roditeljima, postaju izuzetno važni u preveniranju društveno neprihvatljivog ponašanja (npr. Sampson i Laub, 1994). Za razliku od mladića, privrženost roditeljima „olakšava“ izražavanje neprihvatljivih ponašanja, npr. agresije kod djevojaka, međutim, ta je agresija ograničena samo na obiteljsko okruženje (npr. Putallaz i Bierman, 2004). Istraživanja također sugeriraju da su efekti privrženosti vršnjacima veći za djevojke nego mladiće (npr. Anderson, Holmes i Malcom, 1999). Sličan je rezultat dobiven i u ovom istraživanju. Iako su mladići izvještavali o većem broju različitih pojavnih oblika proaktivne agresije od djevojaka, efekti su privrženosti vršnjacima na agresivno ponašanje bili veći kod djevojaka. Sličan je obrazac utvrđen i za ukupnu agresiju (Slika 4.). Jedno od mogućih objašnjenja je da će vršnjaci prije odbaciti djevojku agresivnog ponašanja nego mladića sličnog ponašanja zbog različitih očekivanja vezanih uz spolne uloge (Ge i sur., 1996).

Slično prethodnim istraživanjima (npr. Chubb, Fertman i Ross, 1997; Kling, Hyde, Showers i Buswell, 1999), dobivene su značajne razlike između mladića i djevojaka na mjeri samopoštovanja, pri čemu su mladići postizali značajno viši rezultat od djevojaka. Također je dobiven značajni interakcijski efekt samopoštovanja i spola na mjeru proaktivne agresije pri čemu su za djevojke i mladiće dobiveni obrnuti obrasci. Tako kod djevojaka s porastom samopoštovanja raste i izraženost proaktivne agresije, dok kod mladića izraženost proaktivne agresije pada s porastom samopoštovanja (Slika 3.). Malobrojna istraživanja koja su se bavila ovim problemom daju nekonzistentne rezultate. Na primjer, istraživanje Ostrowskog (2010) nalazi da kod djevojaka s porastom samopoštovanja raste i vjerojatnost manifestiranja agresije, dok kod mladića samopoštovanje nije imalo učinak na agresiju. Suprotno tome, Ellickson i

McGuigan (2000) su utvrdili da je nisko samopoštovanje prediktor agresije u odnosima kod djevojaka, ali ne i mladića.

Suprotno prethodnim istraživanjima (npr. Farrington i West, 1993), sudionici su visokoga socioekonomskog statusa u prosjeku izvještavali o većoj ukupnoj, reaktivnoj i proaktivnoj agresiji. Dobiveni bi se rezultati mogli objasniti teorijom specifičnih domena samopoštovanja prema kojoj su funkcionalno različite domene samopoštovanja povezane s agresijom na različite načine (Kirkpatrick, Waugh, Valencia i Webster, 2002; Rosenberg, 1965). Pod tim bi se vidom socioekonomski status mogao smatrati specifičnom domenom, pri čemu bi osobe visokoga socioekonomskog statusa percipirale superiornost, a osobe niskoga socioekonomskog statusa socijalno isključenje. Prethodna istraživanja pokazuju da su percepcija superiornosti i percepcija socijalne isključenosti značajni prediktori reaktivne i proaktivne agresije (Baumeister i Boden, 1998; Bushman i Baumeister, 1998).

Iako postoje poteškoće u generalizaciji dobivenih rezultata zbog relativno malog i prigodnog uzorka, dobiveni nalazi upućuju na to da pojedini oblici agresije imaju različite obrasce povezanosti s privrženošću i samopoštovanjem, te da se ti obrasci razlikuju s obzirom na spol. Značajnim su se prediktorima agresivnog ponašanja pokazali samopoštovanje za reaktivnu agresiju, a privrženost majci, privrženost vršnjacima i samopoštovanje za proaktivnu i ukupnu agresiju. Rezultati također pokazuju da izraženost proaktivnoga agresivnog ponašanja s povećanjem privrženosti majci više opada kod mladića, dok su efekti privrženosti vršnjaka na izraženost proaktivnog i ukupnoga agresivnog ponašanja veći kod djevojaka. Također, dobiven je značajni interakcijski efekt samopoštovanja i spola na mjeru proaktivne agresije, pri čemu kod djevojaka s porastom samopoštovanja raste i izraženost proaktivne agresije, dok je kod mladića dobiven obrnuti obrazac.

No važno je naglasiti da varijable privrženosti i samopoštovanja u ovom istraživanju objašnjavaju skromnu količinu varijance agresivnog ponašanja (Tablica 4.) što sugerira da je njihova povezanost s agresivnim ponašanjem, iako statistički značajna, razmjerno slaba. Međutim, kako se radi o složenim interpersonalnim odnosima, jakost je ovih veza modelirana nizom čimbenika. Na primjer, privrženost je roditeljima određena širokim rasponom ponašanja i roditeljskih postupaka od kojih su samo neki uključeni u ovo istraživanje. Nadalje, interakcije s vršnjacima nisu statične, već se neprestano mijenjaju i modificiraju tijekom razvoja adolescenata.

Također, prethodna istraživanja sugeriraju da svaki od odnosa (s majkom, ocem i vršnjacima) unatoč sličnosti pokazuje jedinstvene karakteristike i različit učinak na razvoj adolescenata (Laible, Carlo i Raffaelli, 2000). Stoga je moguće da se važnost pojedinih dimenzija privrženosti za javljanje agresivnog ponašanja razlikuje za majku, oca i vršnjake. Iako je ovim istraživanjem dobiven uvid u interakciju opće privrženosti i agresivnog ponašanja, u budućim bi se istraživanjima trebao ispitati relativni doprinos pojedinih dimenzija privrženosti.

Važnost se ovih rezultata ogleda i kao smjernica za buduća istraživanja. Naime, nekoliko autora sugerira da je za razumijevanje odnosa agresije i samopoštovanja kod mladića i djevojaka uz razinu samopoštovanja (visoko/nisko) nužno mjeriti i stabilnost (npr. Webster i sur., 2007). Na primjer, Webster i suradnici (2007) su utvrdili da je kod mladića čimbenik rizika za agresiju ili nestabilno nisko ili nestabilno visoko samopoštovanje, dok je kod djevojaka čimbenik rizika kombinacija, odnosno, istovremena prisutnost nestabilnoga niskog i nestabilnoga visokog samopoštovanja. Također, novija istraživanja sugeriraju važnost pojedinih dimenzija samopoštovanja u razvoju društveno neprihvatljivih ponašanja. Na primjer, narcisoidnost, koja je uobičajeno povezana s visokim samopoštovanjem, se pokazala značajnim prediktorom agresije i delinkventnog ponašanja mladih (Bushman i Baumeister, 1998; Bushman i sur., 2009). Dakle, uključivanjem bi se stabilnosti i pojedinih dimenzija samopoštovanja u istraživanja dobio uvid u njihovu relativnu važnost i interakciju u pojavi i razvoju proaktivne i reaktivne agresije.

Pored toga, buduća bi istraživanja trebala omogućiti bolje razumijevanje povezanosti spola vršnjaka kojima su adolescenti privrženi i agresivnog ponašanja. Prethodna istraživanja pokazuju da se u muško–ženskim vršnjačkim grupama djevojke više konformiraju očekivanjima drugih djevojaka nego mladića (npr. Giordano, Cernkovich i Pugh, 1986). Odnosno, privrženost vršnjakinjama (djevojkama) povećava vjerojatnost manifestiranja agresivnog ponašanja, dok privrženost vršnjacima (mladićima) djeluje kao „zaštitni“ čimbenik (Solomon, 2006). Slični su rezultati dobiveni i za mladiće (npr. Brownfield i Thompson, 1991; Gardner i Shoemaker, 1989).

LITERATURA

- Anderson, B.J., Holmes, D. i Malcom, O.E. (1999). Male and female delinquents' attachments and effects of attachments on severity of self-reported delinquency. *Criminal Justice and Behavior*, 26(4), 435–452.
- Arbona, C. i Power, T.G. (2003). Parental attachment, self-esteem, and antisocial behaviors among African American, European American and Mexican American adolescents. *Journal of Counseling Psychology*, 50, 40–51.
- Armsden, G. i Greenberg, M. (1987). The inventory of parent and peer attachment: Individual differences and their relationship to psychological well-being in adolescence. *Journal of Youth and Adolescents*, 16, 427–454.
- Baumeister, R.F. i Boden, J.M. (1998). Aggression and the self: High self-esteem, low self-control, and ego threat. U: R.G. Geen i E. Donnerstein (Ur.), *Human aggression: theories, research, and implications for social policy* (str. 111–137). San Diego: CA: Academic.

- Brook, J.S., Whiteman, M. i Finch, S. (1993). The role of mutual attachment in adolescent drug use: A longitudinal study. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 32(5), 982–989.
- Brownfield, D. i Thompson, K. (1991). Attachment to peers and delinquent behaviour. *Canadian Journal of Criminology*, 33, 45–60.
- Bushman, B.J. i Baumeister, R.F. (1998). Threatened egotism, narcissism, self-esteem, and direct and displaced aggression: Does self-love or self-hate lead to violence? *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 219–229.
- Bushman, B.J., Baumeister, R.F., Thomaes, S., Ryu, E., Begeer, S. i West, S. (2009). Looking again, and harder, for a link between low self-esteem and aggression. *Journal of Personality*, 77, 424–446.
- Buss, A.H. i Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 452–459.
- Byrne, B. (2009). *Structural equation modeling with AMOS: Basic concepts, applications, and programming* (2nd edition). New York: Taylor & Francis Group.
- Cernkovich, S.A. i Giordano, P.C. (1987). Family relationships and delinquency. *Criminology*, 25, 295–319.
- Chubb, N., Fertman, C. i Ross, J. (1997). Adolescent self – esteem and locus of control: A longitudinal study of gender differences. *Adolescence*, 32(125), 113–129.
- Coie, J.D. i Dodge, K.A. (1997), Aggression and antisocial behavior. U: P. Mussen, W. Damon i N. Eisenberg (Ur.), *Handbook of Child Psychology* (5th ed.): Vol. 3. *Social, emotional and personality development* (str. 779–862). New York: Wiley.
- Dodge, K.A., Lochman, J.E., Harnish, J.D., Bates, J.E. i Pettit, G.S. (1997). Reactive and proactive aggression in school children and psychiatrically impaired chronically assaultive youth. *Journal of Abnormal Psychology*, 106, 37–51.
- Donnellan, M.B., Trzesniewski, K.H., Robins, R.W., Moffitt, T.E. i Caspi, A. (2005). Low self-esteem is related to aggression, antisocial behavior, and delinquency. *Psychological Science*, 16, 328–335.
- Ellickson, P.L. i McGuigan, K.A. (2000). Early predictors of adolescent violence. *American Journal of Public Health*, 90, 566–572.
- Farrington, D.P. i West, D.J. (1993). Criminal, penal and life histories of chronic offenders: Risk and protective factors and early identification. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 3, 492–523.
- Fass, M. i Tubman, J. (2002). The influence of parental and peer attachment on college students' academic achievement. *Psychology in the Schools*, 39(5), 561–574.
- Gardner, L. i Shoemaker, D.J. (1989). Social bonding and delinquency: A comparative analysis. *Sociological Quarterly*, 30, 481–500.

- Ge, X., Conger, R.D., Neiderhiser, J., Troughton, E., Stewart, E. i Yates, W. (1996). The developmental interface between nature and nurture: A mutual influence model of adolescent antisocial behavior and parenting behaviors. *Developmental Psychology*, 32, 574–589.
- Giordano, P.C., Cernkovich, S.A. i Pugh, M.D. (1986). Friendship and delinquency. *American Journal of Sociology*, 91, 1170–1202.
- Gomez, R. i McLaren, S. (2007). The inter-relations of mother and father attachment, self-esteem and aggression during late adolescence. *Aggressive behavior*, 33, 160–169.
- Haynie, D.L. i Osgood, D.W. (2005). Reconsidering peers and delinquency: How do peers matter? *Social Forces*, 84(2), 1109–1130.
- Huan, V.S. i Ang, R.P. (2004). Are males necessarily more aggressive than females? *Journal of Youth Studies*, 7, 164–175.
- Kempes, M., Matthys, W., Vries, H. i Engeland, H. (2005). Reactive and proactive aggression in children: A review of theory, findings and the relevance for child and adolescent psychiatry. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 14(1), 11–19.
- Kirkpatrick, L.A., Waugh, C.E., Valencia, A. i Webster, G.D. (2002). The functional domain specificity of self-esteem and the differential prediction of aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 756–767.
- Kline, T.J.B., Sulsky, L.M. i Rever-Moriyama, S.D. (2000). Common method variance and specification errors: A practical approach to detection. *The Journal of Psychology*, 134, 401–421.
- Kling, K.C., Hyde, J.S., Showers, C.J. i Buswell, B.N. (1999). Gender differences in self-esteem: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 125(4), 470–500.
- Lacković-Grgin, K. (1999). *Samopojmanje mladih*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Laible, D., Carlo, G. i Raffaelli, M. (2000). The differential impact of parent and peer attachment on adolescent adjustment. *Journal of Youth and Adolescence*, 29, 45–59.
- Little, T.D., Jones, S.M., Henrich, C.C. i Hawley, P.H. (2003). Disentangling the "whys" from the "whats" of aggressive behavior. *International Journal of Behavioral Development*, 27(2), 122–133.
- O'Donnell, J., Hawkins, J.D. i Abbott, R.D. (1995). Predicting serious delinquency and substance use among aggressive boys. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 63, 529–537.
- Ostrowsky, M.K. (2010). Are violent people more likely to have low self-esteem or high self-esteem? *Aggression and Violent Behavior*, 15(1), 69–75.
- Poulin, F. i Boivin, M. (2000). The role of proactive and reactive aggression in the formation and development of boys' friendships. *Developmental Psychology*, 36, 233–240.
- Pulkkinen, L. (1996). Proactive and reactive aggression in early adolescence as precursors to anti- and prosocial behaviors in young adults. *Aggressive Behavior*, 22, 241–257.

- Putallaz, M. i Bierman, K.L. (2004). *Aggression, antisocial behavior and violence among girls*. New York: Guilford Press.
- Raine, A., Dodge, K., Loeber, R., Gatzke-Kopp, L., Lynam, D., Reynolds, C. i sur. (2006). The reactive–proactive aggression questionnaire: Differential correlates of reactive and proactive aggression in adolescent boys. *Aggressive Behavior*, 32, 159–171.
- Rosenberg, M. (1965). *Society and the adolescent self-image*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ručević, S. (u tisku). Povezanost privrženosti roditeljima s rizičnim i delinkventnim ponašanjem kod adolescenata. *Društvena istraživanja*.
- Salmivalli, C., Kaukiainen, A., Kaistaniemi, L. i Lagerspetz, K. (1999). Self-evaluated self-esteem, peer-evaluated self-esteem, and defensive egotism as predictors of adolescents' participation in bullying situations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25, 1268–1278.
- Salmivalli, C. i Nieminen, E. (2002). Proactive and reactive aggression among school bullies, victims, and bully-victims. *Aggressive Behavior*, 28(1), 30–44.
- Sampson, R.J. i Laub, J.H. (1994). Urban poverty and the family context of delinquency: A new look at structure and process in a classic study. *Child Development*, 65, 523–540.
- Simons, K.J., Paternite, C.E. i Shore, C. (2001). Quality of parent/adolescent attachment and aggression in young adolescents. *Journal of Early Adolescence*, 21(2), 182–203.
- Smojver-Ažić, S. (1999). *Privrženost roditeljima te separacija i individuacija kao odrednice psihološke prilagodbe studenata*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet. Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.
- Solomon, B.J. (2006). Other-sex friendship involvement among delinquent adolescent females. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4, 75–96.
- Vitaro, F., Brendgen, M. i Tremblay, R. (2002). Reactively and proactively aggressive children: Antecedent and subsequent characteristics. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43, 495–505.
- Vitaro, F., Gendreau, P.L., Tremblay, R.E. i Oligny, P. (1998). Reactive and proactive aggression differentially predict later conduct problems. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 39, 377–385.
- Webster, G.D., Kirkpatrick, L.A., Nezlek, J.B., Smith, C.V. i Paddock, E.L. (2007). Different slopes for different folks: Self-esteem instability and gender as moderators of the relationship between self-esteem and attitudinal aggression. *Self and Identity*, 6, 74–94.

Relationship Between Reactive and Proactive Aggression, Parental and Peer Attachments, and Adolescent Self-Esteem

Abstract

The current study examined the association of attachment to parents and peers, self-esteem and severity of proactive and reactive aggression in a non-referred sample of boys ($n = 92$) and girls ($n = 100$), aged 15–17. Aggressive behaviors, self-esteem, and parental and peer attachments were assessed through self-report ratings.

In order to examine the predictive value of examined variables on the types of aggressive behaviors as criterion variables, several hierarchical regression analyses were performed. The self-esteem was a significant predictor of reactive aggression, whereas attachment to mother and peers were significant predictors of proactive and global aggressive behavior. It was also found that gender moderated the relationship between attachment to mother, peer attachment and proactive and global aggression. Further investigation demonstrated that strong attachment to mother was related to a reduced risk for aggressive behaviors in boys. However, the attachment to peers had stronger effect on aggressive behavior in girls compared with boys.

Furthermore, analyses yielded significant interaction between self-esteem and gender, suggesting different association patterns for girls and boys. Interaction predicting proactive aggression suggests that, with the increase in self-esteem, the mean levels of proactive aggression increased in girls, and decrease in boys.

Keywords: proactive and reactive aggression, self-esteem, attachment, peers, parents

Primljeno: 13.11.2009.

UBACITI PRAZNU STRANICU !!!!